

FRANCISZEK SOWA

IMIĘ *STANISŁAW* W SŁOWIAŃSKIEJ TRADYCJI ONOMASTYCZNEJ

Św. Stanisław jest jednym z nielicznych świętych Kościoła powszechnego noszących tradycyjne słowiańskie imię. Należy ono do kręgu imion dwuczłonowych, mających starą indoeuropejską tradycję. W imionach tego typu zachowały się najstarsze leksemy pierwiastkowe prajęzyka Indoeuropejczyków występujące w poszczególnych językach rodziny indoeuropejskiej do dziś. Tylko język łaciński ma swój własny system imienniczy opierający się na semantyce, a nie budowie gramatycznej imion: *praenomen*, *nomen gentile* (*gentilicium*) i *cognomen* (ewentualnie jeszcze *cognomen secundum* – *agnomen*). Odtworzenie znaczenia leksykalnego imion dziś stwarza czasem wielkie trudności, ponieważ nie znamy dokładnie kontekstu kulturowego świata, w którym dane imię powstało.

Imiona osobowe tworzą system wyodrębniający się z całości języka specyficznymi cechami, stanowiący część tradycji prawno-obyczajowej każdego społeczeństwa. Dlatego słuszne jest wiązanie imiennictwa osobowego z kulturą. Jednakże nie wszystkie systemy imiennicze w równej mierze odzwierciedlają kulturę społeczeństwa. Zależy to bowiem od ich skostnienia i rozwoju społecznego, od tego czy nazewnictwo należy do systemów starych, czy nowych, będących w stanie ciągłego rozwoju (jak np. w językach słowiańskich imiennictwo bułgarskie).

Pierwotnie jednostka była nazywana jednym tylko imieniem, prostym, w którego funkcji użyty był wyraz pospolity, np. *Baran*, *Wilk*, *Głowa*, czy w społeczności już bardziej rozwiniętej imieniem złożonym: dwuczłonowym, np. *Bogusław*, *Theodoros*, *Wolfgang*, *Dagomer* itp., czy nawet zgodnie z tradycją wywodzącą się ze starożytnego Sumeru, przez kulturę semicką, imieniem zdaniem czy formacjami pochodnymi, tzw. derywatami będącymi tworami afik-

salnymi przedrostkowo-przyrostkowymi, np. *Nieznawój, Naczemir, Ambrosios, Apollonios, Hyppollitos* itp.

Trzeba zauważyć, że wyrazy pospolite (czyli *apellativa*) stają się imionami wtedy, gdy przestają być określeniami przynależności do jakiejś klasy przedmiotów, czy istot, a stają się tylko nazwaniem jednego człowieka. Mówimy wtedy o zakresie jednostkowym.

Znaczenie imion złożonych jest problemem bardzo istotnym nie tylko ze względu na budowę gramatyczną, ale i kulturoznawczą, na co zwrócił uwagę np. F. Solsmen w 1922 r.¹ i T. Milewski². Budowa imion złożonych, a do takich zalicza się imię *Stanisław*, czasem jest trudna do interpretacji, ponieważ w każdym języku występują imiona wtórne będące efektem substytucji językowej, nałożenia się na właściwą etymologię etymologii ludowej (np. w neologicznym imieniu *Mieczysław* zam. *Miecslaw, Miecislaw; Wienczysław* zam. *Więcestaw; Wacław*) oraz na leksykalizacji niektórych członów jako sufiksów imieniotwórczych i zaniku ich pierwotnego znaczenia leksykalnego, jak np. w polskich imionach: *Przemysław* (zamiast *Przemysł*) i *Janisław*³.

Nosiciel danego imienia nieraz zastanawia się, dlaczego nadano mu takie imię, a jeśli nosi imię słowiańskie, to co decydowało o jego budowie; jakie pierwiastki (rdzenie) mogły wchodzić jako człony imienia i dlaczego. Dziś przy wyborze imienia kierujemy się przede wszystkim kalendarzem chrześcijańskim; mówimy, że ktoś sobie imię przyniósł, ponieważ otrzymał nazwanie od patrona dnia. W tym tkwi sens naszego zwyczaju obchodzenia imienin.

Imię było od najdawniejszych czasów (i tak zostało do dziś) nazwą własną nadawaną w czasie specjalnego obrzędu przez wypowiedzenie formuły słownej, której funkcją było nadanie imienia, a zarazem przekazanie specjalnych życzeń na przyszłość, jakiejś przepowiedni, czyli możemy powiedzieć, że *nomina sunt omnia*. Dziś imię otrzymujemy na chrzcie świętym.

Zwykle życzymy tego, co jest dobre i wartościowe i właśnie te elementy dobra pojmowanego zgodnie z normami danej wspólnoty etnicznej, poznajemy z budowy imion dwuczłonowych. Czasem jednak napotykamy pewne trudności przy objaśnieniu imienia, bo wydaje się ono przeczyć życzeniu dobra, jak np. imię *Kazimierz* < *Kazimir*, w którym trudno się zgodzić z tłumaczeniem, że *Ka-*

¹ F. S o l s m e n, *Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte*, Heidelberg 1922.

² *Imiona osobowe jako zwierciadło kultury*, [w:] *Studia linguistica in honorem Th. Lehr-Splawiński*, Kraków 1961, s. 39–46; *Kultura Scytów i Sarmatów w świetle ich imion osobowych*, [w:] *Indoeuropejskie imiona osobowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1969, s. 155–166.

³ P. Z w o l i Ń s k i, *Funkcja słowotwórcza elementu -sław w staropolskich imionach osobowych*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” 10 (1950), s. 166–185.

zi- trzeba interpretować z czasownikiem *kazić* „psuć, niszczyć”, a drugi człon - *mir* „pokój”. Może trzeba to rozumieć jako „*ten, który ma kazać o pokoju*”.

Kiedy dziś analizujemy imiona dwuczłonowe, zastanawiamy się nad tym, w jaki sposób spetryfikowały się w nich elementy leksykalne powiązane z odpowiednimi wartościami, czy inwentarz tych wartości bardzo się zmienił w trakcie rozwoju historycznego i czy wyraźnie się on różni od stanu dawnego. Można się tu oprzeć na klasyfikacji wartości dokonanej przez Rokeacha⁴ i J. Puzyninę⁵. Wartości te dają się zaklasyfikować do dwu grup: a) wartości ostatecznych i b) wartości instrumentalnych. Do wartości ostatecznych zaliczyć możemy:

- Dostatnie życie.
- Pasjonujące, tzw. spełnione życie.
- Poczucie dokonania czegoś trwałego w życiu.
- Pokój na świecie (bez konfliktów i wojen).
- Piękno natury i świata.
- Równość między ludźmi.
- Bezpieczeństwo własnej rodziny, rodu, narodu.
- Wolność wyboru i niezależność.
- Osiągnięcie szczęścia.
- Harmonia wewnętrzna i równowaga duchowa.
- Dojrzała miłość (fizyczna i duchowa – „daję, bo cię kocham, dla ciebie samego”).
- Naturalna radość życia.
- Wieczne szczęście (zbawienie).
- Szacunek dla siebie i poczucie własnej wartości.
- Społeczne uznanie.
- Przyjaźń (bliskie koleżeństwo).
- Mądrość życiowa (dojrzałe, społeczne rozumienie życia).

Do wartości instrumentalnych zaliczyć należy:

- Aspiracje w odpowiedzialnej pracy.
- Szerokie horyzonty myślowe.
- Kompetencja, efektywność.
- Wesoły, radosny.
- Porządny, rzetelny.

⁴ M. R o k e a c h, *The nature of human values*, New York–London 1987.

⁵ J. P u z y n i n a, *Język wartości*, Warszawa 1992.

- Odważny, broniący swoich przekonań.
- Skłonny do wybaczenia innym.
- Pracujący dla dobra innych.
- Uczciwy, szczery, prawdomówny.
- Śmiały, twórczy.
- Dążący konsekwentnie do samorealizacji.
- Inteligentny, myślący.
- Logiczny, rozumny.
- Kochający, czuły.
- Obowiązkowy, pełen szacunku.
- Grzeczny, uprzejmy.
- Odpowiedzialny, godny zaufania.
- Zdyscyplinowany, opanowany.

Z analizy imion, zwłaszcza złożonych (dwuczłonowych) poznajemy religię społeczności, organizację społeczną, wytwórczość gospodarczą, ideał człowieka przyjęty w grupie, tak w sferze fizycznej, jak i duchowej.

Pod tym względem imiennictwo polskie (słowiańskie) kontynuuje stan odziedziczony z okresu wspólnoty indoeuropejskiej. Kiedy przyjrzymy się antroponimii indoeuropejskiej, to możemy zauważyć, że w poszczególnych językach różna jest liczba elementów leksykalnych wchodzących w skład imion. I tak: w języku staroindyjskim w budowie imion uczestniczyło 865 elementów leksykalnych⁶, w językach staroperskim i wedyjskim – 43 elementy⁷, w języku greckim możemy wyróżnić 1015 członów wchodzących w skład imion dwuczłonowych⁸, w grupie celtyckiej możemy wyróżnić 336 elementów wchodzących jako pierwszy bądź drugi człon imienia⁹. W antroponimii germańskiej ok. 1800 elementów leksykalnych tworzyło imiona dwuczłonowe¹⁰, a w grupie słowiańskiej – 220 elementów leksykalnych¹¹.

W odziedziczonych z epoki wspólnoty praindoeuropejskiej imionach dwuczłonowych, a do takich zaliczamy imię *Stanisław*, występowały w części pierwszej następujące tematy:

- rzeczownikowe na *-i*, np. *Czesław*, cz. *Česlav* (<Čbstv – slavъ), por. pol. *cześć*,

⁶ T. Milewski, *Indoeuropejskie imiona osobowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, s. 66.

⁷ Ibidem, s. 67.

⁸ Ibidem, s. 68.

⁹ Ibidem, s. 68.

¹⁰ Ibidem, s. 69.

¹¹ Ibidem, s. 71.

- tematy rzeczownikowe lub przymiotnikowe na *-o-*, np. *Mirośław, Jarosław*,
- tematy przymiotnikowe na *-jǫ* (tzw. tematy miękkie), np. *Bożepor, Bożeciech*.

Pierwiastki (rdzenie) w pierwszym członie imienia:

- pierwiastek jest jedynym elementem członu pierwszego, np. *Czasław* (od czasownika *czajati* ‘czekać’),
- pierwiastek jest poprzedzony prepozycją (przyimkiem), np. *Z-bra-sław, Zjęgniew* itp.
- w pewnej liczbie imion utrzymuje się stan archaiczny, tj. jako człon pierwszy imienia występuje prepozycja (przyimek), np. *Przebor, Perejęstaw*.

Dość znaczną liczbę stanowią imiona, które uważamy za wspólne z grupą irańską, a których pierwszy człon stanowi forma przypadkowa rzeczownika, np. *Boguchwał, cz. Bohuchval, rus. Boguxvalb* itp.

W antroponimii słowiańskiej imiona z elementem werbalnym w pierwszym członie uważamy za twór rodzimy. Takimi są imiona:

- z tematem aorystycznym (cz. przeszły momentalny) na *-ě-*, np. *Chociemir, Chotěbor, Chotěslav*,
- z tematem aorystycznym na *-i-*, np. *Bronisław, Branimir*,
- z tematem imperatywu na *-i-*, np. *Stanisław, Stanimir*,
- z tematem imperatywu na *-jǫ*, np. *Dadzbog*.

W polszczyźnie najproduktywniejszym typem imienniczym był stosunkowo młody (w porównaniu do systemu wspólnoty praidoeuropejskiej) typ imion zawierających w pierwszym członie temat werbalny. Jest to innowacja słowiańska, w innych językach nie występująca. Drugą grupę pod względem frekwencji stanowiły imiona z pierwszym członem nominalnym zakończonym na *-o*, czy zawierające jako człon pierwszy formę przypadkową (celownika lp.), a następnie imiona o pierwszym członie nieodmiennym przyimkowym lub przysłówkowym.

W antroponimii staropolskiej najliczniejsze były imiona z członem *-sław* (od rzeczownika *sława*). Jako człon pierwszy *-sław-* występuje w 4 imionach, a jako drugi w 100¹². Drugi człon *-sław* łączy się z rdzeniami o znaczeniach: „być, stawać się”, np. *Będzislaw, Bogo-//Bogu-*, np. *Bogusław, Bogosław, bole//bolje* „większy, więcej”, *Bolesław*, „walczyć, bojować” – *Borzysław*, „godzić” – *Godzislaw*, „stanać, stać” – *Stanisław*, „strzec” – *Strzeżysław* itp.

¹² M. M a l e c, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław 1971, s. 46, 52.

Rdzenie o znaczeniu „sława, cześć” występują od najdawniejszych czasów w imionach indoeuropejskich: indyjskich, awestyjskich, greckich, iliryjskich. T. Milewski¹³ podaje przykłady 20 imion staroindyjskich, w których występuje (jako człon pierwszy lub drugi) element – *śrávas* „sława”, np. *Devaśravas*,

Somaśravas, *Dirghaśravas* czy synonimiczny temat *-yaśas* „cześć, sława”, np. *Yaśomitra*, *Yaśodeva* itp. W antroponimii awestyjskiej człon „sława, słowo” występuje w 40 imionach, np. *Bujisravah*, *Haosravah*, *Vidisravah*, a synonimiczny element *-varānah* „chwała” jako człon pierwszy występuje w 100 imionach, a jako człon drugi w 200 imionach. Ta *sława* i *cześć*, jaką powinien się zgodzić z życzeniem nadającego imię cieszyć nosiciel imienia, winna być wynikiem jego dokonań, w których rezultacie osiągnąć powinien znaczenie i społeczne uznanie.

Imię *Stanisław*, o jasnej budowie gramatycznej i czytelnej semantyce, jest znane w całej Słowiańszczyźnie. W polskich dokumentach notowane jest od XIII w. (1212), tak w formie pełnej *Stanisław*¹⁴, jak i w licznych spieszzeniach (przez skrócenie) i zdrobnieniach *Stachnia* (1457), *Stachnię* (1431), *Stachnik* (1374), *Stachno* (1367), *Stachosz* (1389), *Stachyr* (1453), *Stacher* (1442), *Stachyra* (1431), *Stachura* (1399), *Stan//Stań* (1136), *Stanek//Staniek* (1265), *Staniec* (1382), *Stanik* (1375), *Stanisławek* (1471), *Stanisz* (1204), *Stanosz* (1408), *Stanusz* (1318), *Stańczyk* (1388), *Stasz* (1387), *Staszak* (1369), *Staszek* (1317), *Staszeczko* (1487), *Staszko* (1313), *Staszel* (1400) itp. Zawsze było to imię popularne, zwłaszcza w Krakowie i w ziemi krakowskiej. Oprócz imienia męskiego do dziś używane jest i imię żeńskie *Stanisława*, potwierdzone od XIII wieku w formie pełnej i spieszzeniach: *Stacha*, *Stasia*, *Staszka*. Popularność tego imienia w Krakowie i okolicach była tak wielka, że mówiono nawet *Stanisław z izby*, *Stanisław do izby* (czyli po śmierci jednego Stanisława rodził się następny).

W języku czeskim zawsze było ono dość częste, przy czym rozumiano je jako symbol czegoś stałego, pewnego¹⁵. J. Svoboda podaje też zapisy z języków: bułgarskiego, serbsko-chorwackiego, słoweńskiego, łużyckiego, z dialektów pomorskich, z rosyjskiego i ukraińskiego. Formę żeńską *Stanisława* notuje tylko z języka polskiego, bułgarskiego i serbsko-chorwackiego.

Zapisy z języków: łużyckiego i połabskiego mamy także ze średniowiecza (z XIV i XV w.)¹⁶. Poza obszarami łużyckimi i połabskimi, także z Rugii, ze Schwerinu i obszaru Pomorza Zachodniego i Środkowego.

¹³ T. Milewski, op. cit., s. 39–57.

¹⁴ *Słownik staropolskich nazw osobowych*, t. V, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1977, s. 178–185.

¹⁵ J. Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha 1964.

¹⁶ G. Schlimpert, *Slawische Personennamen in mittelalterlichen Quellen zur deutsche Geschichte*, Berlin 1978, s. 216.

Z obszaru wschodniosłowiańskiego występowanie imienia *Stanisława* potwierdzone mamy w *Latopisie nowogrodzkim*, w *Słowniku Tupikowa* i w *Latopisie Ławrentija*¹⁷, także w rodzinie książęcej. Parokrotnie potwierdzone jest także *patronimicum* „otčestvo” *Stanislavič*.

W polszczyźnie imię *Stanisław* tak w formie pełnej, jak i spieszzeniach oraz w powstałych od nich derywatach dało początek wielu nazwiskom, takim jak np. *Stach*, *Stachewicz*, *Stachiewicz*, *Stachniczak*, *Stachowicz*, *Stachnik*, *Stachno*, *Stachoniak*, *Stachoń*, *Stachosz*, *Stachowiak*, *Stachowiec*, *Stachula*, *Stachura*, *Stanach*, *Stanasiak*, *Stanasiak*, *Stanek*, *Staneczek*, *Staniak*, *Staniec*, *Staniek*, *Staniewicz*, *Stanik*, *Stanio*, *Stanisław*, *Stanisławiak*, *Stanisz*, *Staniś*, *Stankiewicz*, *Stankowicz*, *Stankowicz*, *Stanosz*, *Stanuch*, *Stańczak*, *Stańczuk*, *Stańczyk*, *Stańko*, *Stasiak*, *Stasiewicz*, *Stasik*, *Stasikiewicz*, *Stasiukiewicz*, *Staszczak*, *Staszek*, *Staszel*, *Staszic*, *Staszkiwicz*, *Staszko*, *Staś*, *Staśkiwicz* i inne.

Także liczne nazwy miejscowe pochodzą od tego imienia, np.: *Stachowice*, *Stachowiątka*, *Stachowizna*, *Stachowo*, *Stachów*, *Stachurowizna*, *Strachury*, *Stachy*, *Staniew*, *Stanisławów*, *Stanisławowo*, *Staniszewo*, *Stankowice*, *Stanowiczki*, *Staniątka*, *Stasiakówka*, *Stasikówka*, *Stasin*, *Stasinek*, *Stasinów*, *Stasiówka*, *Staszanie*, *Staszelówka*, *Staszkówka*, *Staszkowo*, *Staszowice*, *Staszów*, *Staszówka*, *Staszyce*, *Staszyn*. Z kolei te nazwy miejscowe mogły dać początek pochodzącym od nich nazwiskom, np.: *Stachowski*, *Stachurski*, *Stanicki*, *Staniewski*, *Stanisławski*, *Staniszewski*, *Staniszowski*, *Stankowski*, *Stanowski*, *Staszewski* itp.

Trzeba więc podkreślić, że imię *Stanisław* od czasów kanonizacji świętego biskupa zawsze było w Polsce używane. Czasem jego popularność nieco słabła, ale nigdy nie zostało zapomniane, jak wiele imion słowiańskich, które dopiero „odgrzebano” w XIX w. Obecność członu odpowiednika słowiańskiego *-sław* w imionach indoeuropejskich, jego wysoka frekwencja w imionach greckich i słowiańskich pokazuje, że nacechowana pozytywnie wartość tego elementu leksykalnego miała ogromne znaczenie dla człowieka, który zawsze chyba chciał być człowiekiem „dobrej sławy”, takiej, jaką się cieszył nasz święty patron – biskup i męczennik *Stanisław*.

¹⁷ T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973.

Name Stanislaus (Stanisław) in Slavic Onomastic Tradition Summary

St. Stanislaus, bishop and martyr, is one of the few saints of the Church bearing a traditional Slavic name. It belongs to an Indo-European Anthroponomastic system as a compound name whose components represent a pattern inherited from the period of the Indo-European community. This is a fortune-telling name (a *nomen-omen*) given to a child on a wish of the parents, who wanted him to be *famous* (Polish 'sława' means 'fame'). Today, in our Christian culture, in choosing a name for the child we consider the following: 1) the child 'brought' his/her name (i.e. is given the name of the day's patron; this is the gist of our 'nameday'), 2) a family tradition, 3) respect for the grandfather or father (grandmother, mother), 4) fashion. Today's anthroponomastic system in Slavic languages (except Bulgarian) has grown cold leaving us unable to acquire precise understanding of the meaning of the name. Besides, nowadays names only denote, they do not mean anything.

Compound Slavic names refer in their structure to names from other groups of the Indo-European community and are closely linked with a nation's spiritual culture and appropriate ultimate and instrumental values. In Indo-European languages a different number of lexical components is used in names as their first or second part: in Old Indian – 865; in Old Persian and Median – 43; in Greek – 1015; in the Celtic group – 336; the German one – 1800 and in the Slavic group – 220. The most numerous in Old Polish anthroponomastics were names with the component *slaw*. As the first component – *slaw* appears in 4 names, and as the second, in 100. This component has appeared from times immemorial in Indian, Avestan, Greek and Illyrian names.

Name Stanislaus is known in all Slavic countries, while its feminine form only in Polish, Bulgarian, Serb and Croatian. In Poland it has been in use since very old times up to now. Numerous surnames and names of places derive from it. The popularity of the name waned slightly in the 19th century, but it has never come into disuse as was the case with many Slavic names, which were 'dug out' in the 19th century, and not infrequently, erroneously read. A great number of Indo-European names with the component – 'slaw' testifies to the fact that people who bore that name always wanted to be the bearers of *fame*, *good fame* that is, such as St. Stanislaus, bishop and martyr, has enjoyed.